

MEMMED İSMAİL HAKKINDA BİR NİCE SÖZ*

Dr. Ersin ÖZARSLAN**

ÖZET

Memmed İsmail Azerbaycan Türk şiirinin önde gelen isimlerindedir. Bu metin onun şiiri hakkında verilmiş bir tebliğ metnidir. Tebliğde Mehmet İsmail'in şahsî ve ferdî temalı şiirleri üzerinde durulmuş ve şairin sanatı hakkında bazı değerlendirmeler yapılmıştır.

ABSTRACT

Mehmet İsmail is a foremost figure in Azerbaijani Turkish Poetry. This text is consist of a paper about his poetry. It has been dealt with the poetry of Mehmet İsmail which based on personal and individual themes. Finally it has been made some evaluations about his art of poetry.

Şair Memmed İsmail, bizim tanımadığımız, yabancı olduğu bir ses değil. Sıcaklığını duymadığımız, buğusunu tanımadığımız bir nefes hiç değil. Ezelden âşina olduğumuz bir ses, sözünde, sohbetinde hararetini duyduğumuz bir nefes. O bağımızın güllerinden, bahçemizin bülbüllerinden biri. Bizi terennüm etmiş, bizi şakıması. Sesinden, nağmesinden belli.

Kendisini ilk gördüğümde, gariptir, Yozgatlı bir yüksek bürokrat zannetmiştim. Türkiye Yazarlar Birliği'nin küçük kitaplık odasında oturmuş, yalnız başına gazete okuyordu. Kendinden son derece emin, ama bulunduğu yere ısınmamış bir hâli vardı veya ben kafamdaki bürokrata o havayı giydirmiştim. Her şeye rağmen, belirsiz bir çekingenlikle gazete okuyan bu zat yapısından beklenmeyecek bir zarafetin sahibi olduğunu da hissettiriyordu ki kafamdaki bürokrata uymayan tarafı da buydu.

Halbuki o emniyet duygusu, o incelik, o zarafet şairin şahsiyetinin ayrılmaz parçalarıymış. O küçük odada gazete okuyan zatın Memmed İsmail

* Türkiye Yazarlar Birliği Genel Merkezi tarafından düzenlenen ve 20 Aralık 2004 tarihinde Ankara'da Millî Kütüphâne'de gerçekleştirilen "Şair Memmed İsmail 65 Yaşında" konulu bilgi şenliğinde okunan tebliğin tadil edilmiş şeklidir.

** Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü Öğrt. Üyesi.

olduğunu öğrenince gidip kendimi takdim ettim. Tanınmanın memnuniyeti mahcubiyetle karışık bir tebessüm halinde yüzüne yansdı. Ruhlarımızın ezelden âşına olduğunu anlamıştık. İşte o gün bu gündür aramızda böyle bir his ve gönül yakınlığı vardır.

Ben Memmed İsmail'i, diğer kalemdaşları gibi, Azerbaycan şiirinin bir ferdi olarak parça parça şiirlerinden Azerbaycan'dan bir ses, bir renk olarak tanımıştım. Onu ve kalemdaşlarını okurken, **Edebiyat ve İncenet** gazetesini ilk defa gördüğümde duyduğum heyecanı duyardım. Ama vicahen tanıdığımda dünya artık eski dünya değildi. Onun ağzından "Türkün Sesi" başlıklı şiirini dinlerken artık başka bir hissiyat içerisindeydim. Onun tok ve erkek sesi değişen dünyamızda Türklüğün değişen talihini yorumlayıp terennüm ediyor, yeni ümit kapıları aralıyordu.

Ben onu ilk defa görüp, onunla tanıştığım gün, bahtın aramızda kılavuzluk edeceğini, bir gün onun hakkında bir salonda konuşacağımı düşünmemiştim. Mademki kader kılavuz olmuş bizi buraya getirmiştir; ben de, kendi pencereden ona bakarken, onun şiirinden bana yansıyanlardan küçük bir kısmını sizlerle paylaşmak arzusundayım.

Ben şu anda bile Memmed İsmail'in Azerbaycan'daki Türk şiirinde yerinin ne olduğunu tam olarak bilmiyorum. Çünkü o daha edebiyat tarihine mal olmuş değil; çok şükür, hâlen yaşıyor, hâlen eser veriyor. Edebiyat tarihinin onu ihata edecek kısmı daha yazılmamış. O çağın şairi, günün şairi. Bakü'de satın aldığım *Azerbaycan Yazıcıları: Ensiklopedik Me'lumat Kitabı* (Ehmedov, 1995: 296-297) adlı bir eserde ona ayrılan satırları okuduğum zaman bir şairin değil, muvazzaf bir askerinin "hal tercümesini" okuduğumu zannettim. Gerçi bu kitaptaki bütün biyografiler hemen hemen şekil bakımından birbirinin aynıydı; sanatkârın sanatından, edebî şahsiyetinden değil, sovyet düzenindeki mevkielelerinden ve buralara yükselişlerinden bahsediliyordu. Şairin iş hayatında katettiği merhaleler anlatılıyor, oradaki başarıları ve rejimin seyri içerisinde kapısını çalan ödüller sayılıp dökülüyordu. Memmed İsmail'in sanatıyla ilgili tek husus ilk şiirinin adı ve çıktığı yayının verilmesiydi. Bu kuru biyografide beni ilgilendirebilecek başkaca hiçbir şey yoktu. Ne sanat anlayışı, ne telakkileri, ne işlediği temler, ne üslûbu ne de şiirinin sanat değeri ele almıyordu. Katıldığı akımlar, tercih ettiği tarz, mensup olduğu zümre veya topluluktan söz edilmiyor; şairin diğer Azerbaycanlı kalemdaşlarına nazaran nerede durduğundan bahsedilmiyordu. Halbuki bizim Behçet Necatigil'in *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, bu hususlarla ilgili olarak neredeyse her kalem sahibi hakkında kısa da olsa ya bir bilgi verir veya bir yer belirler.

Memmed İsmail'in Azerbaycan Türk şiirindeki yerini bilmemek, onun sanatkâr olarak değerini takdir ve tayin etmeye engel değildir. Çünkü

“âyinesi iştir kişinin” düsturunca, şiirinden hareketle Memmed İsmail ve sanatı hakkında bir kanaat belirtmek mümkündür. Şu ana kadar da konuşmacılar bize onun muayyen zeminlerdeki değerini tayin etmeye yetecek bilgiler verdiler. Ben ise burada bütünüyle ferdî intibalara dayalı bazı tespitlerde bulunacağım. Tesbitlerindeki isabet hususunu da sizlerin takdirine bırakıyorum.

Memmed İsmail, ana çizgileriyle, geniş yürekli ve geniş soluklu bir şair. Şiirine bir göz atıldığında bir tematik zenginlikle karşılaşılır. Onun şiirinin ağırlık noktasında, yaşadığı coğrafya, buna bağlı olarak geçirdiği siyasî düzen ve tecrübe ile bunların tamamının bileşkesi olan tarihî ve içtimaî şartlar dolayısıyla, “hürriyet ve esaret” temlerinin yer aldığı görülür. Onu, başlı başına bir hürriyet ve istiklâl şairi olarak görmek ve değerlendirmek mümkündür. Ama tarihin coğrafyaya ettiği oyun dikkate alınırsa Azerbaycan Türk şairlerinin, hatta demir perde gerisinde kalem erbabı olan birçok vicdan sahibinin işlediği temlerin başında hürriyet, esaret ve istiklâl temlerinin geldiği görülür. Bu temler, bu kalemlerin değişmeyen, ortak olan temleridir.

Fakat bu temler, bugün olduğu gibi açıktan açığa değil dolaylı yollardan ima, telmih ve semboller vasıtasıyla ele alınıp işlenmekteydi. Birçok Azerbaycanlı Türk şairi gibi Memmed İsmail de kalbinin hissiyatını doğrudan dile dökemediği için sembolizme kayarak, asıl söylemek istediklerini ima ve telmihlerin ardına gizleme yolunu tutmuş, bir bakıma yirminci asırda, hürriyetsizliğin zorlamasıyla, mecburen bir “sebk-i Hindî” vücuda getiren kalem erbabının arasında yer almıştır.

İster doğrudan, ister dolaylı yollardan olsun hemen herkesin işlediği temleri işlemek bir kusur değil, cesaret isteyen bir meziyettir. Öyle olmasa bir çok şairin işlediği *Leyli vü Mecnûn* hikâyesi Mehemed Fuzûlî tarafından tekrar kaleme alınmazdı. Memmed İsmail’in şiirinde bölünmüş vatan temi, tarihî mefahir, olanca varlığıyla mazi, Türklüğün dünkü ve bugünkü meseleleri hürriyet, esaret, istiklâl ve vatan temleriyle yan yana yürür.

Bunların yanında isyan ve itiraz teminin de hatırı sayılır bir yer tuttuğunu söylemek lazım. Bunlara bağlı olarak içtimaî tenkidin de öne çıktığı görülmektedir. Şair tenkidin şiddetini artırdığı yerde kendini hicvin sularına bırakır ve hicvin dilini keskin bir kılıç gibi kullanır. Bu demek değildir ki Memmed İsmail sadece sosyal temalı şiirler yazar. Onun şiir dünyasının diğer cephesi, insanlığın ezeli ve ebedî dertlerini işlediği beşerî temalarla doludur.

Şüphesiz şairin bütün şiirini değerlendirmek bu kısa konuşmanın hududunu aşar. Bu bakımdan burada beni çarpan ferdi temalı birkaç şiirine muhteva bakımından dokunacağım.

Bunların başında “Menem” başlıklı şiiri gördüm. Bu parça, şairin dostu Ali Akbaş’ın şiirlerini andırmakta iki şair arasındaki ruh ve gönül akrabalığını aksettirmektedir. Şehirle köy arasında kalanların derdine tercüman olan bir şiir bu... Zaman denen insafsız sebep insanla mekân arasına girer, mekânı insana yabancı kılar. Gurbete giden arkada kalan için el olur, yad olur, yabancı olur... Şair kırgındır. Şehrin havasına alışmamış, şehirden sıkılmıştır. Dağların taze sabah havasını unutamamış; şehirde yüreğine çöken ağırlığı, yükü taze dağ havasıyla hafifletmek, kaldırmak istemiştir. Ama köy artık bıraktığı köy, dağlar ayrıldığı dağlar değildir. Gözden irak olan, gönülden de irak olmuştur. Yaşlılar ortalıkta yoktur; gençlerse şairi tanımazlar. Artık kendi yurdunda yalnız ve yabancısıdır şair. Yalnızlığına çare bulamaz; kırgın gönlündeki yük gitgide ağırlaşır. Köyüne kendini tanıtmak istese de, “beni tanımadın mı, ben döndüm işte” diye sitem etse de bir cevap alamaz. Yalnızlık ve kırgınlık ezeli bir sızı olarak devam eder.

“Bu menem a kendim,

tanımadın mı?!

Bu hemin Memmed’di

Biraz sınıhib,

Biraz daha sınıhib onu şehir

Havası,

Dermanı dağların seher havası,

Meni tanımayır teze cavanlar,

Özüm mü çılmışam yaddan,

Adım mı?!

Senin kucağında arzuladığım

Günlerden gayıdıb gelmişem sene,

Bu menem, a kendim, tanımadın mı?!”

(Bu Menem, BKYKD: 202)

İnsan dünyaya derdiyle gelmez elbette. Dert insanı dünyada bulur. Fakat dertlerin insana yalnız geldiği de söylenemez. Her biri bir yandan saldırır. Şair, tahammülü tüketir ve şikâyete başlar. Dünyadan şikâyet hâlden şikâyetle birlikte gelir. Hasret derdinin çaresi vuslattır, herkes bilir; ama, kavuşmak mümkün değilse çaresizlik mukadder olur. Ümit kapıları da şaire kapalıdır artık... Dünya ve çevre şaire, daha doğrusu insana yabancısıdır. Kör tabiat ne kadar güzel, şaşırtıcı ve heybetli olsa da duygudan mahrumdur. Tabiatın kalpsiz, duygusuz oluşu ile şairin çarpan bir kalbi ve bütün kâinatı ihata edebilecek engin duygulara sahip oluşu yıkıcı ve yaralayıcı bir tezat

teşkil eder.. Duygular tabiata bir şey ifade etmediği için şairin bu tezada karşı durması da acıyı, kederi artırmaktan başka bir mânâ taşımaz. Şair ne düşünürse düşünsün, ne hissederse hissetsin, fikri ve duygusu ile yalnız kalacaktır. Tabiat, şaire ve duygularına sağırdır sağır olmasına ama duygu sahibi şair tabiatın mukavemetsizliği ve çevrenin güzelliği karşısında hayrete düşmekten kendini alamaz. Mekân insana güzelliği, eşsizliği ve heybeti ile tesir eder ama ona bir mânâ katamaz. Anlamlandırma ancak his ve fikirle mümkündür. Mekâna bir mânâ boyutu katan, tabiatı anlamlandıran gene insandır. Şair bütün bunları şu dört mısra ile dile getirir:

“Beni yaşamağa koymaz bu dünya,
Ölüp gidesiyim hasret içinde
Kalbimden geçeni duymaz bu dünya,
Sırrına dalarım hayret içinde.”

(Meni Yaşamağa Goymaz Bu Dünya, TS 205)

Ümit, ümitsizlik ve teslimiyet duygularıyla örülü “Gelecek” temalı şiir de dikkate değer bir şiirdir. Bir itminan ve tevekkül duygusuyla başlar . Ömrün tükenen çağı geldiğinde kapıyı çalan eceldir. Şair bunu bilir. Ölümüne itirazı yoktur. Yiğit bir tevekkülle karşılar . Bahtının bağlandığı gün ölümüne büyük bir metanetle “hoş geldin” diyebilecektir. İkrarı budur üstelik tecrübeye dayalı hakikatlerin farkındadır. Ölümünden kaçış olmadığı gibi ölüm de bir gerçektir.

“Gelecek ömrümün tükenen çağı
Bahtımın bağlanan günü gelecek
Bilirem her şeyin evveli varsa
Bilirem her şeyin sonu gelecek” .

(Gelecek, BKYKD: 271)

Hayat bir zaman tüneline bir yolcuktur. Her hareket, bir sonraki filin habercisidir. Bunlar bilinebilen, tahmin edilebilen hususlardır. Hayatın bir sürü meçhûlü vardır. Ölçüye daraya tahmine gelmez. Ümit zamanla bir kapı açabilir ancak. Çünkü zaman en iyi hakim, en iyi hekimdir. Zamanla kapanmayan yara yoktur.

“Ömrüm zaman adlı bir katardadır
Baharın çiçeyi yağın kardadır
Adımın anılan yeri hardadır ?
Gelecek gösterer, onu, gelecek.”

(Gelecek, BKYKD: 271)

Ezelî ve ebedî hakikatleri bir daha hatırlar şair. İtminan duygusunu tazeler. Mevsimler değişecek, sisler dağılacaktır. Her çiçek tomurcuğundan çıkıp açılacak, hatta solacaktır. Her yürek şüpheden kurtulacaktır. Ama

şairin zamanın cenderesinden kurtulması nasıl olacaktır? Dünle yarın arasında sıkışıp kalmıştır. Sonsuzluğu özleyen şair zamanın hudutlarını aşamayacağını anlar ve acz içinde Allah'a hitap eder. Sınırlılıktan, tahdit edilmişlikten, önlü ve sonlu olandan nasıl kurtulacağını sorar.

“Bilireğ çıkacak bu dağ dumandan
Bu çiçek gönçeden, bu dağ dumandan
İlahi, men neçe çılım zamandan?
Evveli keçmiştir, sonu gelecek!”

(Gelecek, BKYKD: 271)

Beşerî temlerin işlediği bir başka şiirde şairin kendisi de “ben” olarak yer alır. Şiire pastoral bir dekorla girilir ve akşamlara hitap edilir. Akşam dolaylı olarak zamanın bizzat kendisidir. Dumanlı ve sisli bir havada hayal meyal seçilen kayalar uyumaktadır. Dağlar ise yüzleri üzerine yatmış uyumaktadırlar. Bu tam bir sükût halidir. Akşamın karanlığının sebebi ise şairin muhayyel kartalının geniş kanatlarının günün ışıklarını gölgelemesinden ileri gelmektedir. Bu kartal alelâde bir kartal değil Zümrüdü Anka kuşu gibi bir şeydir. Çünkü anka kanatlarını açtığı anda kanatları altında kalan yerleri karanlık basar.

“Gayalar uyuyur dumanda, sisde
Dağlar düşünceli düşüp üz üsde
Gartal ganadını gendimiz üsde
Gerip akşamlar

Garip akşamlar” .

(Gerib Akşamlar, BKYKD: 284)

Şair, tabiattaki sükûnet karşısında içlenir. Hasret duygusu derinleşir, söğüt yaprağı bıçaklar gibi insanın içini oyar. Bu akşam vakti sadece gamlı olan şair değildir, tabiatı saran sessizlikte de bir ağır gam, hasret ve melâl hissedilmektedir. Fakat bunun da sebebini bilmediği yahut bilmezden geldiği için akşamların yardımına ve teşhis sanatına iltica ederek sorar.
“-Acaba bu gamlı kasvetli ve melâl yüklü sessizliğin sebebi tabiat ananın nefesini tutması mıdır?”

“İliye işleyer bu gece hasret
Ne ses var, ne semir, gamlı sükûnet
Yohsa nefesini ana tebiet
Derib akşamlar

Garip akşamlar”

(Gerib Akşamlar, BKYKD: 284)

Tabiat anadan bir cevap gelmez. Şair sorularına devam eder. Gökte bir muamma, bir sır , bir efsun vardır. Şair bunu hisseder ama ne olduğundan

emin değildir. Bu yüzden zihnine hayaller hücum etmekte, tabiat karşısında duyduğu hayretle uykusu kaçmakta, gözüne uyku girmemektedir. Gittikçe artan melâl şairde yalnızlık duygusunu tırmandırır. Akşamın içinde yalnızlığını her an idrak eden şair garip akşamların ayrılığı, gam kasvet ve melâl duygularını bir perde gibi serdiklerini düşünür. Çünkü gecenin kaskatı sessizliğini sadece turnaların ötüşü bozmakta veya yırtmaktadır.

“Öten durnalar mı göyün ovsunu
Heyal arşa çeker göz yukusunu
Hicran perdesini, gam yukusunu
Serib akşamlar
Garip akşamlar”.

(Gerib Akşamlar, BKYKD: 284)

Şair neden sonra kendine gelir turnaların sırlı ve sihirli sesinin şaire çağrıştırdığı hissiyatın sebebi bizzat kendisidir, kendi yalnızlığıdır. Dünyada her yalnız gariptir ve gariplerin akşamların her zaman her yerde gamla, kasvetle, melâlle doludur. Bu geniş dünya, bu uçsuz bucaksız kâinat yalnızlara gamdan kasvetten başka bir şey hissettirmez. Yalnızlığın, hicranın garip bıraktığı şair, aslında, gelmiş geçmiş diğer gariplerin kaderini paylaşmaktadır.

“Sırlı – sihirlidir o ses, o seda,
Bir anda neleri getirdi yada.
Men hardan bileydin bu gen dünyada
Bir garip akşamlar
Garip akşamlar”

(Gerib Akşamlar, BKYKD: 284)

Kendi yalnızlığıyla gecenin yalnızlığını birleştiren şair kaderi ile geceyi aynileştirir. Kaderini bir gece gibi gören şair bir kabulleniş duygusuna yönelir.

Dünya razılığı, dünya memnuniyeti, dünyanın bilinen düzeni ve bilinen sükûnetinin tehlikeye düşme şüphesine karşı bildik güzelliklerin sona ermesine gönül razı olmaz. Dünyanın kadim düzeni bozulmasın diye nida eder. Bildik gerçekleri kozmik hakikatleri sıralar. Güzelliklerin çirkinliklere kalbolmasını istemez. Dağ, yükseklik ve yücelik değeri bakımından ovaya kıyasla değer kazanır. Güneş olmasa, ışısız kalacak olan ay, karanlıklarda kendini gösterip güzelliğini ortaya koyamaz. Akşamla sabah arasında yer alan şafak ikisini birbirinden ayırır. Bir şeyin kendi varlığını, değerini ortaya koyabilmek için başka bir şeye ihtiyaç vardır. Varlığın gerçekleşmesi için bazan kıyas gerekir, bazan iletişim. Sevgi de öyledir. Kalp kalbe muhtaçtır. Aşk birlikle olur, sevgi birlikle... Birliğin olduğu yerde dirlik olur, keder barınmaz. İkilik, çatışma demektir. Ayrılık hasreti doğurur, hasret üzüntü

kaynağı olur. Çatışma nefrete, gama, kedere yol açar; sevgi nefrete dönüşür, birlik ayrılığa, ışık karanlığa, güzellik çirkinliğe... Söylediklerinde yeni bir şey yoktur. Her sıradan insanın görüp bileceği sıradan gerçekleri dillendirirken sıradan gerçeklik şairin dilinde sanat katına yükselir. Estetik libas içinde güzelliğe bürünür sıradanlıktan çıkar kurtulur. Değerler arasındaki derece farkları belirir. Hayat ve kâinat değerler açısından yorumlanır ve değere değer verilir. Değerler yitmesin, insanlık yara almasın diye; dünya düzensizliğe, kaosa gitmesin diye insanlara seslenir: “Goymayın dünyanı adileşmeye!”:

“Işıktaki gölge var, gölgede – ışık”.

Dağ düzden yücedir, sevinç - kederden

Ay günün nuruyla tapar yaraşık,

Şafakla ayrılır akşam seherden

İki seven kalbin yakınlığından

Sevinç sıklığından ışıklığından

Gam mecal tapmasın yada düşmeye

Goymayın dünyanı adileşmeye”.

(Goymayın Dünyanı Adileşmeye, BKYKD: 242)

Memmed İsmail bir hece şairidir. Heceyi güzel ve başarılı bir şekilde kullanır. Modern dünyanın ve modern bir duyarlılığın adamı olmasına rağmen Karacaoğlan edasında koşmalara can verebiliyor. *Bu Kan Yerde Kalan Değil* (İsmail,1998) adlı kitabında yer alan “Gözeldir” (285), “Sevirem Seni” (286), “Meni Yaşamağa Goymaz Bu Dünya” (293) başlıklı şiirleri çok güzel ve usturuplu birer koşma örneğidir. Şair sadece şeklin hakkını vermekle kalmaz imzasını da atar. Bazı koşmalarının son dördlüğünde bir âşık gibi adını tapşırır. Bu tarz şiirlerinin çoğu hemen şu anda uygun bir âşık makamı eşliğinde seslendirilebilir daha açıkçası türkü olarak söylenebilir.

Daha önce de bahsedildiği gibi Memmed İsmail ince bir hiciv şairi ve zorlu bir taşlama ustasıdır. ”Bu adam” (57), “Bes Halkın Taleyı Necolsun Dede” (58), “Sen Kimi Seçersen” (67), “Bilmirsen Hardayık Sabir Sarvanım” (69), gibi şiirleri sosyal tenkid vadisinde kuvvetli birer örnektir.

O söz söylemesini bilen, sözün imkânı neredeyse oraları yoklayan, en çok da halk verimlerine dayanan bir şair. Ama asla folklorla teslim olmayan, folklorun malzemesine ciddi bir şekilde tasarruf edip ona hükmeden, tok sesli, ince gönüllü, kalbi ve ufku geniş, duyguları genç ve hassas bir şairdir.

Memmed İsmail, benim hissiyatıma göre

Bir iman sahibidir,

Hakkın bendesidir,

Azerbaycan Türklüğünün

Nümayendesidir.

Kilitli ağızların dilidir o !
Söz fiilinin elhak fâilidir o !
Bunca güzelliklerin kailidir o !
Türklüğün Memmed'i İsmail'idir o !
Talihine aşk olsun!

KAYNAKLAR

- ARAS, Enver, 2000 *Türk'ün Sevgisi-Azərbaycanlı Şair Mehmet İsmail'den Seçmeler*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları. (TS)
- EHMEDOV, Teymur, 1995 *Azərbaycan Yazıcıları: Ensiklopedik Me'lumat Kitabı*, Bakı: Azərbaycan Ensiklopediyası Neşriyyat Poligrafiya Birliği Fener Neşriyyatı.
- İSMAİL, Mehmet, 1998, *Bu Kan Yerde Kalan Değil*, İkinci Baskı, Ankara: Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları. (BKYKD)